

ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНИЙ МІФ»

Протягом тривалого часу міф є предметом численних наукових досліджень. Проте і зарубіжні, і вітчизняні дослідники досі не дали однозначного трактування цього феномену. Це і зрозуміло. Існує чимало теорій міфу, кожна з яких обґрунтовує своє тлумачення і, відповідно, своє визначення. Крім того, до «класичних» теорій архаїчного міфу додалися «новітні», що обґрунтовують політичні та соціальні міфи. Здебільшого, без достатніх на те підстав, міф став сприйматися як щось некритичне, як гра фантазії тощо. Втім сучасна політична практика свідчить про те, що міф перетворюється на дієвий інструмент впливу на масову свідомість, а відтак розглядається як сутнісний елемент у структурі політичного світогляду.

Крім того, політичний міф використовується як ефективна політична технологія для реалізації конкретних завдань: боротьби за владу, її легітимації, утвердження нової політичної ідеології тощо. Отже, для вироблення узагальненого розуміння сутності політичного міфу, варто розглядати його як універсальну конструкцію, яку завжди можна наповнити конкретним політичним змістом (Г. Почепцов). У наукових дослідженнях поняття політичного міфу слугує важливим інструментом для з'ясування особливостей політичної діяльності, політичної поведінки, політичних конфліктів тощо.

Політичний міф у його сучасному розумінні можна вважати певною світоглядною системою, яка з теоретичної точки зору включає такі *структурні елементи*: архетип певної ситуації, пов'язаної зі здійсненням заходів соціального регулювання і примусу («якщо..., то...»); зміст конкретного досвіду, отриманого в ситуаціях, об'єднаних цим архетипом; сукупність алегоричних образів, функціональна символіка яких співвідносить «бажане» з «належним», тобто зі сформованим архетипом. Аксіологічна цінність політичного міфу полягає в можливості викликати до життя той архетип, який дозволить задати певний мотив діяльності – через політичну рекламу, ритуал, містерію. Архетип уможливує поєднання бажаного і належного спочатку в міфологічних категоріях, згодом – у політичній діяльності.

Ознаками сучасного політичного міфу вважаються: всезагальність, консервативність, синкретичність, біполярність, персоналізований та маніпулятивний характер, символічний супровід та вищезазначена архетипність.

За *тривалістю впливу* розрізняють так звані «короткострокові» та «довгострокові» (вічні) міфи. Короткострокові або технологічні міфи створюються для реалізації конкретних політичних завдань. Це «міфи на один день» або псевдоміфи, оскільки вони не укорінені в архетипах людської свідомості. Натомість «вічні» міфи вписані в структуру ментальності народу [1].

Політичний міф є інтегрованою формою міфологічної і політичної свідомості, це – особливий міф, що зберігає в колективній пам'яті народу його соціальний досвід, імперативи духовно-морального виміру політичних процесів. Суспільна свідомість міфологізується за допомогою різних інституціональних форм існування міфу. Такими формами-елементами в політиці виступають ритуал, звичай, культ, персоналізація влади тощо. Специфікою функціонування цих форм визначаються міфологічні особливості політичного простору. Саме тому політичний міф стає найбільш дієвим засобом у кризові періоди суспільного розвитку – війни, революції, реформи тощо. За допомогою міфу суспільство може відновлювати зруйновану картину світу та заново опанувати нею.

Механізм міфотворення розкрито французьким антропологом К. Леві-Строссом у структурній теорії міфу [2], сутність якої полягає у виявленні сукупності несвідомих логічних операцій та інструментів для вирішення світоглядних суперечностей. При цьому так звана міфологічна логіка досягає своїх цілей ненароком, обхідним шляхом, способом «бриколажа» (відскоком, рикошетом). Іншою засадничою теорією у розумінні сутності політичного міфу стала символічна теорія, розроблена німецьким філософом Е. Кассіроном [3]. Символізм міфу ґрунтується на тому, що конкретні предмети, не втрачаючи своєї конкретності, можуть перетворюватися на певні знаки для відображення інших предметів або явищ, тобто слугувати їх символічним аналогом. Міф з'являється як замкнута символічна система, об'єднана характером функціонування і способом моделювання навколишнього світу. Нарешті, міф, як комунікативна система, постає у дослідженнях французького філософа-постструктураліста Р. Барта, який називає міф «метамовою» створення значенневих символічних систем [4]. Загалом ХХ століття започаткувало розуміння міфу як об'єктивного культурного та психологічного феномена, як основи символічних форм пізнання реальності, що відкривають нові можливості у політиці. Це, насамперед, проблеми співіснування міфології та ідеології (К. Юнг, Е. Фромм, М. Еліаде, К. Флад [5-8]), які є сукупністю певних символів, а точніше - формами символізації політичного простору. Разом вони створюють певний комплекс орієнтаційних символів, за допомогою яких відбувається взаємодія влади з громадськістю.

В цілому узагальнене бачення політичного міфу може бути втілено у такому визначенні: *політичний міф – цілісне, спрощене, переважно ірраціональне відображення в індивідуальній і масовій свідомості політичної реальності та основних суспільних цінностей, своєрідний символічний засіб їх інтерпретації*. Методологічно важливим є також врахування того, що політичний міф – це певна архетипна конструкція, яка визначає існування політичної системи та особливу роль у ній особистості чи політичної організації.

Створення політичного міфу передбачає появу чогось нового, що раніше не існувало в актуалізованій формі. У цьому процесі виокремлюють *три змістові складові* політичного міфу: ціннісну, мотиваційну та комунікативно-

смыслову, завдяки яким проявляються його особливості.

Суб'єктами політичної міфотворчості можуть виступати певні політичні угруповання (партії, рухи, об'єднання), етнічні спільноти, органи державної влади, окремі особистості (політичні лідери) тощо.

Міф може проявлятися на різних рівнях політичної свідомості, зокрема на теоретичному та емпіричному. Міфи на теоретичному рівні мають здебільшого наукоподібну форму, на емпіричному – міф демонструє свою природу і специфіку, спираючись на емоції, почуття, вірування, використовуючи елементи містики, релігійних переконань, побутових і традиційних стереотипів. Переважно як ірраціональний феномен, політичний міф здатний поєднувати в собі свідоме і несвідоме, матеріальне й ідеальне, раціональне та ірраціональне. Останнє варто взяти до уваги, зважаючи на те, що у суспільстві можуть наставати періоди захоплення раціональністю, і в такому випадку цінність будь-якого міфу зменшується (доба Відродження та Нового часу).

Політичний міф певним чином містифікує політичну реальність, утворюючи своєрідний структурний елемент свідомості – міфологічну свідомість, яка дозволяє спростити складний світ політики завдяки цілісному і гармонійному світосприйняттю, заснованому на вірі, а не на логічному знанні, пронизаному внутрішніми суперечностями.

Слід підкреслити, що архаїчні та сучасні політичні міфи суттєво відрізняються. Якщо архаїчна міфологія переважно космологічно змодельована, то сучасна міфологія вирізняється своєю соціальною спрямованістю. Основним завданням архаїчного міфу було пояснення світу, побудова єдиної цілісної картини світосприйняття, метою ж сучасного політичного міфу є своєрідне обґрунтування життя соціуму, певна інтерпретація суспільних процесів. Сучасна міфотворчість ускладнена переоцінкою тривалого історичного процесу, взаємообміном культур і традицій, новими тенденціями суспільного розвитку. Через розповсюдження міфологем формується нова світоглядна парадигма, яка за умови схвалення її політичними суб'єктами та сприйняття з боку суспільства може перетворитися на дієву ідеологію.

Особливістю сучасних політичних міфів є, з одного боку, тенденція до створення нових міфів внаслідок певних суспільних змін (формування політичного ринку, трансформація інституту багатопартійності, віртуалізація політичних процесів), з іншого – міфи стають технологічною складовою управління (маніпулювання) суспільною свідомістю. Пануючи у сфері колективного несвідомого, міф суттєво впливає на масову свідомість. Переважна більшість людей здебільшого мислить образами, сприймає лише крайнощі, тому архетипні конструкції міфу («ми - вони», «добро - зло», «свій - чужий», «герой - ворог») ефективно спрацьовують у сфері політичній міфотворчості.

Сучасні політичні міфи поширюються за допомогою засобів масової інформації (газет, радіо, телебачення, мережі Інтернет). При порівнянні характеристик міфу та масової комунікації виявляється не лише їх схожість,

ізоморфізм, а й здатність до взаємопідсилення. Як міф, так і масова комунікація, сприяють формуванню феномена глобальної ідентичності, причетності до всього, що відбувається у світі. Міфологічний час та інформаційні блоки засобів масової комунікації, подаючи «усі часи та простори відразу» (наприклад, у телевізійних випусках новин), поєднують у єдиному сплаві минуле, теперішнє і майбутнє. Крім того, самі засоби масової інформації є потужним джерелом міфотворчості.

Не зважаючи на вищезазначені відмінності сучасних та архаїчних міфів, в процесі їх дослідження варто пам'ятати, що міф безпосередньо пов'язаний з людською сутністю, він є невід'ємною складовою суспільної свідомості, а відтак існує завжди.

Зрештою, *багатоаспектністю* політичного міфу (міф як феномен свідомості, наукова категорія, історична реальність, складова символічного світу політики тощо) обумовлена увага до цього явища не лише з теоретичної точки зору, але й з огляду визначення його функціональності як способу пояснення і сприйняття соціально значущої інформації, формування ціннісного ставлення до політичних явищ.

Саме тому політичний міф слугує суттєвим підґрунтям в процесі створення концепцій державотворення, національної ідеї, інших засадничих принципів суспільного розвитку. Поширеною практикою є активізація міфотворчості у ході виборчих кампаній. Як в іміджевих розробках, так і в технологіях організації виборів традиційно використовуються політичні міфи: про «рятівника-месію», про змову, про випробування долі, про вічне повернення, про доброзичливу спільноту, про індивідуальні здобутки кандидата тощо. Протидіяти маніпулюванню з використанням політичних міфів дуже складно, тому що вони функціонують у сфері підсвідомого. Знешкодження міфу-маніпулятора потребує досконалого знання про цей феномен не лише серед науковців, а й пересічних громадян.

Насамкінець специфіка політичних міфів залежить від типу менталітету суспільства. Простежується зв'язок притаманного суспільству менталітету та відповідних міфів. Так, найбільший вплив на свідомість українців мають архетипи: домінування минулого над майбутнім, рівності, долі, «вічного повернення» тощо. Спільним для них є їх позитивна спрямованість у майбутнє: «відродження нації»; «закон один для всіх»; «якщо не ми, то наші діти житимуть краще». Безліч міфів функціонує в політичному житті сучасного українського суспільства. Їх характер та ступінь поширення залежать від українського менталітету, відповідних архетипів та конкретної політичної ситуації. Міфи, що пропонуються суспільству різними політичними силами, стосуються бачення подальшого розвитку держави, політичного устрою, виборчих процесів та інших важливих подій політичного життя, зовнішньої та внутрішньої політики України тощо.

Як бачимо, політичний міф – це атрибут будь-якої політичної системи, оскільки влада має постійну потребу в символах, які будуть її уособленням. Політична міфологія, побудована на підставі певної архетипної та світоглядної концепції, а відтак покладена в основу політичної поведінки

індивідів та груп, може стати рушійною силою сучасного політичного процесу.

1. Цуладзе А. Политическая мифология / А. Цуладзе. – М.: ЭКСМО, 2003. – 383 с.
2. Леви-Строс К. Структурная антропология / К. *Леви-Стосс*; пер. с франц. В.В. Иванова. – М.: Академический проект, 2008. – 555 с.
3. Кассирер Э. Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // Вестник Московского ун-та. – Сер. 7. Философия. – 1990. – № 2. – С. 58–69.
4. Барт Р. Мифологии /Р. Барт; пер. с франц. С. Зенкина. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1996. – 316 с.
5. Юнг К.Г. Человек и его символы / К. Юнг. – М., 2006. – 352 с.
6. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М.: Республика, 1993. – 415 с.
7. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде; пер. с франц. – М.: Академический проект, 2000. – 224 с.
8. Флад К. Политический миф / К. Флад. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 264 с.